

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПРАВА
ІМЕНІ КОРОЛЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО**

ЗЕЛЕНКОВА ІННА ІГОРІВНА

УДК 347.238.1

**ПРОЦЕДУРА ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА МАЙНО БОРЖНИКА
У ВИКОНАВЧОМУ ПРОЦЕСІ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському університеті права НАН України

Науковий керівник

доктор юридичних наук, професор

Фурса Світлана Ярославівна,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

завідувач кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Клименко Оксана Михайлівна,

Інститут законодавства Верховної Ради України,

завідувач відділу проблем розвитку національного законодавства;

кандидат юридичних наук

Бабецька Іванна Ярославівна,

Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького,

доцент кафедри цивільного права і процесу

Захист відбудеться «30» червня 2017 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 20.149.01 в Івано-Франківському університеті права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького за адресою: 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Є. Коновальця, 35

Автореферат розісланий «27» травня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Р.В. Зварич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Фактичне виконання судових рішень, а також інших виконавчих документів є надзвичайно важливим елементом забезпечення стану законності в будь-якій демократичній державі. Пов'язано це, насамперед, із тим, що кожна особа повинна мати впевненість у тому, що в разі невиконання її законних вимог у добровільному порядку держава зможе забезпечити реальний захист та відновлення її прав та інтересів, зокрема шляхом застосування законного примусу до боржника при виконанні ним його договірних та інших зобов'язань.

Суспільство нині пред'являє високі вимоги до відновлення порушених прав осіб в межах виконавчого провадження, тому сьогодні перед вченими стоїть важливе завдання у вдосконаленні процедури виконавчого провадження, зокрема, щодо звернення стягнення на майно боржника.

Важливе значення для сучасного сприйняття процедури виконавчого провадження мають роботи таких вчених, як І.Я. Бабецької, Ю.В. Білоусова, С.С. Бичкової, О.Б. Верби-Сидор, М.В. Вінциславської, В.О. Гуреєва, П.П. Заворотька, В.В. Комарова, Р.О. Ляшенка, Д.Б. Малешина, М.М. Мальського, Р.М. Мінченко, Н.А. Сергієнко, Г.П. Тимченка, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, М.Й. Штефана, С.В. Щербак, В.В. Яркова та ін.

Ця наукова праця є першим в Україні комплексним дисертаційним дослідженням звернення стягнення на майно боржника з урахуванням останніх змін як в матеріальному, так і процесуальному праві, а також в організаційній структурі органів примусового виконання.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми Київського університету права Національної академії наук України «Дослідження основних інститутів держави та суспільства: компаративістичний аналіз сучасних правових доктрин» (державний реєстраційний номер 0114U000796).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є науково-теоретичне обґрунтування та систематизація знань про заходи примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), процедуру (порядок) звернення стягнення на майно боржника, загальні та спеціальні правила, відповідно до яких здійснюються такі заходи у виконавчому процесі.

З огляду на необхідність досягнення цієї мети основну увагу при дослідженні було зосереджено на вирішенні таких задач:

- сформулювати комплексне поняття "звернення стягнення на майно боржника";
- надати класифікацію правил звернення стягнення на майно боржника;
- розкрити сутність кожної із складових провадження "звернення стягнення на майно боржника";
- дослідити особливі правила, згідно яких звертається стягнення на різні види майна та майнових прав боржника;

– сформулювати науково обґрунтовані пропозиції з удосконалення законодавства щодо процедури звернення стягнення на майно боржника для гарантування прав осіб у виконавчому провадженні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що пов'язані з вжиттям виконавцями заходів примусового виконання рішень судів, інших органів (посадових осіб) шляхом звернення стягнення на майно (майнові права) боржника тощо.

Предметом дослідження є система виконавчих процесуальних відносин, які виникають при застосуванні виконавцем примусових заходів виконання судових рішень та рішень інших органів (посадових осіб), відповідні наукові, нормативні джерела, судова практика та практика примусового виконання рішень судів та рішень інших органів.

Методи дослідження, які використано в дисертації, поєднують феноменологічний і компаративістичний підходи. Автор використав такі методи дослідження: діалектичний, який надав можливість простежити розвиток науки виконавчого процесу і законодавства про виконавче провадження, цивільного процесуального законодавства у частині взаємодії суду та органів примусового виконання, яке регламентує заходи звернення стягнення на майно боржника, які вживаються виконавцем, та права і обов'язки учасників виконавчих проваджень; системний – допоміг комплексно, з точки зору матеріального і процесуального права, визначити заходи примусового виконання судових рішень; структурно-функціональний – дозволив проаналізувати процесуальні права і обов'язки суб'єктів виконавчого процесу при зверненні стягнення на майно боржника; метод синтезу – для встановлення певних складових заходів примусових виконання рішення та формулювання понятійного апарату; порівняльно-правовий – для аналізу правил звернення стягнення на різні види майна боржника.

Емпіричну базу дослідження становлять дані, одержані в результаті вивчення матеріалів цивільних справ, розглянутих судами, зокрема судової практики Верховного Суду України та практики примусового виконання виконавчих документів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця робота є першим комплексним дослідженням проблем звернення стягнення на майно боржника в умовах системного реформування законодавства та правоохоронних органів. У дисертаційному дослідженні автор сформулював та обґрунтував такі теоретичні й практичні висновки, які винесено на захист:

вперше:

1) запропоновано авторське визначення понять:

- «заходи примусового виконання рішень», під якими слід розуміти повноваження виконавця з примусового виконання рішення, передбачені законом, а також міри впливу на боржника, які мають стимулювати його до виконання рішення та не створювати перешкод у його виконанні;

- «звернення стягнення на майно боржника», під яким пропонується розуміти один із заходів примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), спрямований на безпосереднє примусове виконання виконавчих документів

щодо вилучення у боржника майна та передачі його на реалізацію або стягувачеві визначеної в рішенні суду речі тощо;

2) запропоновано передбачити у Законі України «Про виконавче провадження» прямі заходи примусового виконання рішення, заходи впливу на боржника з метою стимулювання його до виконання рішення, а також засоби забезпечення виконання рішення. Сформульовано концепцію щодо створення науково-обґрунтованого переліку тих засобів впливу на боржника у виконавчому провадженні, за допомогою яких можна буде забезпечувати повне, своєчасне та неупереджене виконання рішення. Обґрунтовано, що кожний із засобів має використовуватися у певній послідовності, з урахуванням матеріального стану боржника та його поведінки у виконавчому провадженні;

3) запропоновано доповнити перелік заходів примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб) (ст. 10 Закону України «Про виконавче провадження») таким заходом, як астрент, сутність якого зводиться до обов'язку боржника сплачувати, крім суми основного боргу, пеню, розмір якої буде рости кожний день до моменту повного виконання покладених на боржника обов'язків (послідовно зростаюча пеня). Але такий засіб у кожному конкретному випадку може застосовуватися лише з урахуванням матеріального стану боржника. Можливість застосування астренту має бути передбачена Законом, але він має встановлюватися лише судом. Таке знаряддя, як астрент, дозволить кредитору реагувати на випадки зловживання правами боржником і урівноважить права останнього на відстрочку чи розстрочку виконання рішення;

4) проведено класифікацію правил звернення стягнення на майно боржника: а) залежно від порядку на: загальні; особливі; специфічні. До загальних віднесено ті, які поширюються на усі заходи примусового виконання рішень судів та інших органів. Під особливими правилами слід розуміти ті, які передбачають особливості вчинення конкретного заходу примусового виконання (правила, які застосовуються до певної групи при зверненні стягнення на заставлене майно боржника); специфічні – ті, які застосовуються до конкретних виконавчих проваджень (звернення на електронні кошти боржника); встановлені судом, оскільки суд може визначити або змінити порядок і спосіб виконання рішення; б) за суб'єктним складом: звернення стягнення на майно боржника-фізичної особи та звернення стягнення на майно боржника-юридичної особи; в) залежно від об'єкту: майно чи майнові права; г) залежно від належності майна (майнових прав) боржнику: майно належить боржнику на праві приватної власності; майно перебуває в інших осіб; майно належить боржникові від інших осіб; боржник володіє майном (майновими правами) спільно з іншими особами;

5) визначено напрямки взаємодії між виконавцями та органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями (з банками та фінансовими установами, Національним банком України, органами поліції, органами державної реєстраційної служби, нотаріусами, фіскальними, податковими, митними органами України, дипломатичними представництвами та консульськими установами України) і на цій підставі запропоновано способи регламентування правовідносин між ними для виявлення та розшуку майна боржника в Україні, а також спрощення умов звернення стягнення на таке майно тощо;

б) обґрунтовано положення про доцільність розмежування випадків накладення арешту на майно судом чи виконавцем за такими критеріями: а) доцільність тимчасового збереження майна в порядку забезпечення позову або реального виконання рішення, на період розгляду судом питань про вилучення майна з акту опису тощо (розстрочка, відстрочка); б) щодо порядку накладання арешту та його формального зняття, особливо коли стягнення звертається на арештоване судом майно; в) зміст арешту майна має бути конкретизованим щодо заборони розпорядження таким майном, володіння або користування ним, що має відображатися в актах суду та виконавця. Дане положення слід відобразити у відповідних процесуальних кодексах і Законі України “Про виконавче провадження” та узгодити ці акти між собою;

7) розкрито сутність поняття “обмеження у праві розпорядження та (або) володіння чи користування арештованим майном”, під яким розуміються певні обмеження, які мають встановлюватися судом, з урахуванням поведінки боржника, та гарантувати збереження майна без пошкоджень та неможливість ним розпоряджатися на власний розсуд і має передбачати конкретну відповідальність за невиконання таких обмежень. У зв’язку з цим запропоновано узгодити між собою ч. 2 ст. 30 ЦК та п. 4 ч. 1 ст. 10 Закону України “Про виконавче провадження” щодо можливості обмежувати дієздатність фізичної особи тільки судом;

8) обґрунтовано випадки позбавлення боржника права володіти майном шляхом його вилучення та передачі на зберігання іншим особам, що одночасно означає унеможливлення права користування майном як самим боржником, так і членами його сім’ї. Слід враховувати, що таке обмеження призводитиме і до втрати вигоди, зокрема, приплоду худоби тощо;

удосконалено:

9) розуміння поняття “звернення стягнення на майно боржника” як певного процесу, у якому слід систематизувати та на законодавчому рівні в окремих нормах регламентувати такі стадії, як: виявлення та розшук майна; опис та оцінка мана; арешт майна боржника; залишення боржникові чи членам сім’ї його майна на зберігання (обмеження у праві користування, заборона користування майном (опечатування); вилучення майна боржника, його транспортування; передача майна на зберігання іншим особам за договором; виключення майна із акту опису та зняття з нього арешту, реалізація майна боржника, на яке звернено стягнення;

дістало подальшого розвитку:

10) концепція Фурси С.Я. щодо доцільності залучення стягувача до опису майна боржника, та закріплення цього положення у Законі, оскільки описане майно потенційно втрачає власника і може згодом перейти до стягувача, тому він має знати про його стан та якісні характеристики, а також для реалізації його права щодо оспорування оцінки майна, яка була визначена державним виконавцем (ч. 2 ст. 58 Закону) та укладення мирової угоди сторонами на будь-якій стадії виконавчого провадження. Але якщо боржник заперечуватиме участь стягувача в описі майна, яке знаходиться у його житлі, то виходячи із конституційного принципу недоторканості житла він не може брати участь у описі, доти, доки таке його право не буде регламентоване законом;

11) ідея Фурси Є.Є. про регламентацію питань взаємодії органів примусового виконання із дипломатичними представництвами та консульськими установами України щодо виявлення та розшуку майна боржника поза межами України. У міжнародних договорах слід регламентувати механізм повернення грошових коштів боржників із-за кордону в країну, де примусово виконується рішення та процедуру отримання виконавцями інформації про таке майно і забезпечити до неї доступ. Така взаємодія повинна бути регламентована у Консульському статуті України, Положенні про дипломатичне представництво тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що дисертація містить нові науково обґрунтовані результати, які забезпечують розв'язання низки практичних проблем, які виникають при вжитті виконавцем такого заходу примусового виконання судових рішень та інших органів як звернення стягнення на майно (майнові права) боржника.

Висновки і рекомендації можуть бути використані: *у галузі правотворчості* – для вдосконалення Закону України «Про виконавче провадження», ЦПК України; *у навчальному процесі* – під час викладання курсів «Виконавчий процес», «Цивільний процес», а також під час підготовки підручників і навчальних посібників із цих навчальних дисциплін; *у правозастосуванні* – для вдосконалення судової практики та примусового виконання рішень судів, у контексті застосування виконавцем заходів примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб); *у науково-дослідницькій галузі* – стати підґрунтям для подальшого дослідження проблемних питань даного інституту.

До Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя подано звернення від 10.03.2017 з проектом Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про виконавче провадження", за результатами розгляду якого надано відповідь, що запропоновані дисертантом положення по можливості будуть враховані в законотворчій діяльності Верховної Ради України (лист Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя від 07.04.2017).

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, теоретичні висновки і практичні рекомендації обговорювалися на засіданнях кафедри галузевих правових наук Київського університету права НАН України, де було виконано дисертацію, а також були оприлюднені на: Міжнародній науково-практичній конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у 21 столітті» (15-16 листопада 2013 р. м. Львів); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні» (14-15 серпня 2015 р. м. Львів).

Публікації. Основні положення та висновки дисертації викладено у восьми наукових публікаціях, з яких: чотири статті опубліковано у наукових фахових виданнях України, одна стаття – в іншому виданні України, одна стаття – у науковому виданні іншої держави, а також у двох тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ятнадцять підрозділів, висновків і списку

використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 195 сторінок, із них обсяг використаних джерел 16 сторінок (156 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** дисертації обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету і завдання, методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зазначено відомості про їх апробацію та наявність публікацій за темою дисертації.

Перший розділ "Правова природа та зміст інституту "звернення стягнення на майно боржника" у виконавчому процесі" складається з двох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 "Звернення стягнення на майно боржника як примусовий захід виконання рішення"* автором на підставі результатів аналізу наукових досліджень у сфері теорії права та виконавчого процесу визначено поняття, заходи та стадії звернення стягнення на майно боржника у виконавчому процесі.

Обґрунтовано, що питання, пов'язані з примусовим виконанням рішень є актуальними як для науки, так і практики, оскільки пов'язані із реалізацією конституційного права особи на захист та відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів як фізичних, так і юридичних осіб та держави. Підтверджено, що виконавче провадження є самостійною галуззю правової науки – виконавчим процесом та ключовим елементом системи гарантій „виконуваності” рішення у межах певної процедури, спрямованої на відновлення та компенсацію порушених прав та стимулювання боржника до добровільного виконання рішення за допомогою певних забезпечувальних заходів. Запропоноване авторське визначення поняття "звернення стягнення на майно боржника".

У *підрозділі 1.2 "Загальні правила звернення стягнення на майно боржника та його складові"* запропоновано авторське визначення поняття "заходи примусового виконання рішень", а також розкрито його зміст в контексті складної і багатостадійної процедури, яка має бути адаптованою до різних видів стягнень, передбачати конкретні і послідовні повноваження виконавців і узгоджуватися з іншими інститутами виконавчого процесу та гарантувати права та виконання обов'язків всіма суб'єктами виконавчого провадження. Звернення ж стягнення на майно боржника має займати одне з центральних місць в заходах примусового виконання рішень, оскільки від законності його вчинення безпосередньо залежатимуть права як стягувача, так і боржника, а також інтереси інших осіб.

В роботі особливу увагу звернено на стадію виявлення та розшуку майна боржника та встановлено, що виявлення майна боржника є однією із складових звернення стягнення на майно боржника та необхідною передумовою повного і своєчасного виконання виконавчих документів та реального задоволення законних вимог стягувачів. Запропоновано для виявлення та розшуку майна боржника в Україні доповнити Закон України "Про виконавче провадження" главою "Взаємодія органів примусового виконання з органами державної влади, підприємствами, установами та організаціями" зокрема, з банками та фінансовими установами, Національним банком України, органами поліції, органами державної реєстраційної служби, нотаріусами,

фіскальними, податковими, митними органами України. Конкретні напрями та процедуру такої взаємодії слід додатково регламентувати у підзаконних актах. Зокрема, доволі часто боржники зловживаючи своїми правами відчужують належне їм нерухоме майно і такі відомості охороняються нотаріальною таємницею, у зв'язку з чим, необхідно внести відповідні зміни до ст. 8 Закону України "Про нотаріат".

Доведено, що опис майна боржника, як одна із стадій виконавчого провадження (в широкому розумінні), передбачає собою фіксацію наявності, стану, місцезнаходження та вартості майна боржника або окремого предмету та може бути як складовою арешту, так і самостійною виконавчою дією перед вилученням у боржника і передачею стягувачу визначеного судом предмету.

Вилучення майна боржника, його транспортування та передача на зберігання іншим особам за договором та саме зберігання мають аналізуватися вченими як окрема стадія провадження. Тому обґрунтовано випадки доцільності позбавлення боржника права володіння майном шляхом його вилучення та передачі на зберігання іншим особам, що одночасно означатиме унеможливлення права користування майном як самим боржником, так і членами його сім'ї. При цьому слід враховувати, що таке обмеження призводитиме і до втрати вигоди, зокрема, приплоду худоби тощо, що так само має враховуватися.

Визначено, що виключення майна із акту опису та зняття з нього арешту є ґрунтовно дослідженим інститутом. Але у разі виявлення порушення порядку накладення арешту на майно боржника, він знімається згідно з постановою начальника відповідного відділу виконавчої служби, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець. За наявності даних підстав сам виконавець вносить постанову про зняття арешту з майна. Але при цьому слід зазначити, що перелік підстав зняття арешту, передбачений ч. 4 ст. 59 Закону не є вичерпним, оскільки у всіх інших випадках арешт може бути знятий за рішенням суду, включаючи випадок, коли арешт знімається з майна, яке не належало боржнику на підставі рішення суду (ч. 1 ст. 59 Закону).

Вважається, що система реалізації майна боржника за допомогою електронних ресурсів на цей час повністю позбавлена корупційних ризиків та непрозорих й неконкурентних дій її учасників. Однак й до цього часу залишається проблемним питання належного оформлення результатів проведених торгів та можливість на підставі вказаних документів оформити право власності на придбаний об'єкт.

Другий розділ "Спеціальні правила звернення стягнення на певні види майна боржника" складається з шести підрозділів.

У підрозділі 2.1 "*Звернення стягнення на заставлене майно боржника*" обґрунтовано, що заставне право має на увазі захист майнових вимог кредитора за певним зобов'язанням. За таких умов застава є чи не єдиним відносно реальним та беззаперечним механізмом забезпечення задоволення майнових вимог стягувача у виконавчому провадженні, оскільки останній зарезервував за собою певне майно, за рахунок реалізації якого він й планує хоча б частково задовольнити свої вимоги.

Доведено, що якщо здійснювати буквально тлумачення ст. 51 Закону України «Про виконавче провадження», то вбачається, що для задоволення власних вимог за рахунок реалізації предмету застави кредитор повинен надати якийсь особливий,

специфічний виконавчий документ. За таких обставин указана норма підлягає редагуванню.

У підрозділі 2.2 *"Звернення стягнення на майно боржника, яке знаходиться у третіх осіб"* доведено, що визначена Законом України «Про виконавче провадження» процедура звернення стягнення на майно боржника, яке знаходиться у третіх осіб, є досить збалансованою та дієвою. Проте з метою більш ефективного та оперативного задоволення вимог стягувача слід вжити додаткових заходів. Зокрема, доцільним вбачається накладення державним виконавцем арешту на індивідуально визначене майно боржника, а також, за наявності достовірної інформації про знаходження майна боржника в певної особи, - накладення арешту на майно такої особи в межах вартості такого майна або ж загальної суми стягнення з подальшим її зменшенням після фактичного вилучення майна.

Аргументовано, що дієвим заходом попередження відчуження майна боржника, що перебуває в третіх осіб, вбачається запровадження відповідальності таких осіб за вчинення вказаних дій.

Доцільним вбачається накладення державним виконавцем арешту на індивідуально визначене майно боржника, а також, за наявності достовірної інформації про знаходження майна боржника в певної особи, - накладення арешту на майно такої особи в межах вартості такого майна або ж загальної суми стягнення з подальшим її зменшенням після фактичного вилучення майна.

У підрозділі 2.3 *"Звернення стягнення на майно боржника, що знаходиться у спільній власності"* доведено, що майно, яке є в спільній власності, має особливий правовий статус, що унеможливує звернення стягнення на нього в загальному порядку. У зв'язку із цим законодавець передбачив окремі процедури.

Необхідними умовами для можливості звернути стягнення на майно, що перебуває в спільній власності, є: недостатність іншого майна для погашення боргу; неможливість виділу у натурі частки боржника або наявність заперечень іншого співвласника проти виділу; відмова боржника продати належну йому частку та направлення суми виторгу на погашення боргу; наявність відмови іншого співвласника від придбання частки боржника.

У підрозділі 2.4 *"Звернення стягнення на майно боржника, яке знаходиться за кордоном"* доведено, що наданий час чи не єдиною можливістю досягнення мети виконавчого провадження у випадках знаходження майна боржника за кордоном є застосування відповідними державами принципу взаємності (за відсутності окремих міжнародно-правових договорів).

У підрозділі 2.5 *"Звернення стягнення на нерухоме майно боржника, обтяжене речовими правами"* аргументовано, що не дивлячись на деякі складності із визначенням самої правової категорії «нерухоме майно», чинне законодавство України досить чітко регламентує порядок звернення стягнення на нього. З огляду на високу ліквідність нерухомого майна, у більшості випадків воно виступає засобом забезпечення можливості задоволення стягувачем своїх вимог до боржника, у зв'язку із чим поширеними є випадки реєстрації речових прав на вказане майно.

У підрозділі 2.6 *"Звернення стягнення на майно боржника при субсидіарній та солідарній відповідальності"* доведено, що з огляду на приписи ст. 4 Закону України

«Про виконавче провадження» вбачається, що стягувач за субсидіарним боргом буде змушений повторно звертатися до суду із відповідною позовною заявою до субсидіарного боржника, оскільки у виконавчому документі зазначаються лише один боржник. При цьому до часу завершення виконавчих дій зі стягнення заборгованості з основного боржника визначити частину, в якій необхідно виконати судові рішення щодо кожного з боржників, є фактично неможливим.

Обґрунтованою, на думку автора, буде така схема вчинення виконавчих дій зі звернення стягнення на майно солідарних боржників, коли до виконання подаються обидва виконавчих документа, при цьому саме стягувач має відповідати за недопущення факту подвійного стягнення (наприклад, встановлення його обов'язку повідомляти державного виконавця про перебіг виконавчого провадження зі звернення стягнення на майно кожного з солідарних боржників).

Третій розділ "Особливі правила звернення стягнення на різні види майна боржника" складається із п'яти підрозділів.

У підрозділі 3.1 *"Особливості звернення стягнення на електронні грошові кошти"* встановлено, що щодо особливостей звернення стягнення на електронні грошові кошти, то їх природою є специфічний правовий режим електронних грошей та особливий механізм їх обігу.

Встановлено, що момент, в який може бути фактично звернене стягнення на електронні гроші, настає під час здійснення випуску або погашення електронних грошей, коли користувач вносить відповідну грошову суму у монетарному вигляді. Саме в момент зарахування таких коштів і повинна реалізовуватися дія постанови про звернення стягнення на майно особи шляхом накладання арешту на рахунок користувача або (у випадку можливості провести повноцінну ідентифікацію користувача) на електронний гаманець. Запропоновано алгоритм звернення стягнення на електронні гроші.

У підрозділі 3.2 *"Особливості звернення стягнення на дебіторську заборгованість"* встановлено, що звернення стягнення на дебіторську заборгованість чи-то юридичної особи, чи-то фізичної особи-підприємця, як окрема виконавча дія полягає в примусовій передачі від боржника до стягувача права на отримання дебіторської заборгованості в розмірі та на умовах, що існували на день накладення стягнення за виконавчим документом на боржника. При цьому визначено, що стягнення на дебіторську заборгованість не звертається у низці випадків, зокрема, якщо стосовно дебітора порушена справа про банкрутство або ліквідацію чи введена процедура санації; строк позовної давності для стягнення дебіторської заборгованості сплив (безнадійна дебіторська заборгованість); дебітор не є резидентом чи знаходиться на території іноземної держави.

Аналіз особливостей правового режиму дебіторської заборгованості, особливостей пов'язаних із процесом управління нею дав змогу встановити доцільність дотримання такого алгоритму дій виконавця при зверненні стягнення на таку заборгованість боржника: по-перше, виконавець вчиняє дії, спрямовані на встановлення факту наявності та розміру дебіторської заборгованості, а також правових підстав для її стягнення; по-друге, виконавець вирішує питання щодо самої процедури стягнення (примусове або добровільне перерахування дебітором коштів на

розрахунковий рахунок органу державної виконавчої служби); по-третє, у випадку якщо відсутня згода зацікавлених сторін на добровільне перерахування коштів, що є об'єктом дебіторської заборгованості, виконавець повинен після остаточного встановлення її обсягів провести оцінку дебіторської заборгованості та звертається до суду для отримання відповідної ухвали, яка дає право на звернення стягнення на дебіторську заборгованість; по-четверте, виконавець виносить постанову, в якій роз'ясняє порядок перерахування грошових коштів дебітором на розрахунковий рахунок органу державної виконавчої служби.

У підрозділі 3.3 *"Особливості звернення стягнення на однокімнатну квартиру боржника"* встановлено, що основні проблеми реального виконання судового рішення полягають у тому, що такий об'єкт характеризується як неподільне майно, а відтак відчуження частки такого майна не можливе. Разом з тим, окремі особливості процедурного регулювання такого виду звернення стягнення можуть мати місце за умови: перебування однокімнатної квартири у власності декількох осіб; реєстрація місця проживання в такій квартирі малолітньої дитини; перебування такої квартири в спільній сумісній власності подружжя.

У підрозділі 3.4 *"Особливості звернення стягнення на виключні права на результати інтелектуальної власності"* встановлено, що щодо процедури звернення стягнення на виключні права на результати інтелектуальної діяльності, то її особливості напряму пов'язані із специфічністю об'єктів інтелектуальної власності, а також із самим характером інтелектуальної діяльності. Аргументовано, що за своїм економіко-правовим змістом результат інтелектуальної діяльності є хоча і нематеріальним, але комерційним продуктом, який може бути предметом цивільного чи господарського обігу. Тобто цей продукт може використовуватися для отримання власником певної користі, а отже результат інтелектуальної діяльності може бути виражений у певному еквівалентному своїй корисності або своїй значущості грошовому розмірі. Але складність регулювання відносин з приводу результату зазначеної діяльності полягає у специфічності правового режиму права інтелектуальної власності. При аналізі правових підстав звернення стягнення на виключні права на результати інтелектуальної діяльності звертає на себе увагу той факт, що вилучаючи права в однієї особи та передаючи іншій виконавець фактично здійснює передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, але така процедура чітко невизначена ЦК України.

У підрозділі 3.5 *"Особливості звернення стягнення на майно боржника, яке є об'єктом інвестиційного договору"* встановлено, що аналіз процедури звернення стягнення на майно боржника, яке є об'єктом інвестиційного договору дає змогу зробити висновок що така процедура за своєю природою є тотожною до процедури звернення стягнення на майно що перебуває у спільній власності. Але окрім наявності інтересів сторін інвестиційного договору, які можуть бути порушені шляхом вчинення такої виконавчої дії, суттєвими відмінностями аналізованої процедури є такі: складність у визначенні правових наслідків розриву зв'язку власності між боржником, який є стороною інвестиційного договору, та майном і майновими правами належними йому на праві власності, які уособлюють об'єкт такого договору; суттєве зменшення реальної цінності та відповідно грошової оцінки майна та майнових прав, що є

об'єктом інвестиційного договору у порівнянні із цінністю такого об'єкту на момент повного виконання такого інвестиційного договору.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено нове вирішення проблем щодо звернення стягнення на майно боржника у виконавчому провадженні на підставі теоретичного визначення місця цього інституту серед заходів примусового виконання рішень, встановлення його складових і запропоновані шляхи вдосконалення виконавчих процедур та законодавства про виконавче провадження з метою підвищення ефективності як самого примусового виконання рішень, так і якості діяльності виконавців. При цьому, особливе місце в дослідженні займає аналіз прав та обов'язків суб'єктів виконавчого провадження з метою забезпечення їх гарантії навіть у випадках зловживання правами.

Звернення стягнення на майно боржника є одним із заходів примусового виконання рішень і його слід розглядати як комплекс послідовно вчинюваних процесуальних дій виконавців зі специфічними правовідносинами, властивими лише виконавчому провадженню. У роботі зроблено акцент на черговості звернення стягнення на майно боржника. Встановлено, що черговість стягнення майна, є механізмом убезпечення боржника від можливих зловживань з боку третіх осіб, однак у той же час така черговість направлена на реальне задоволення законних вимог стягувачів, що відповідає основним принципам виконавчого провадження – найшвидшому та повному виконанню.

Встановлено, що важливою процесуальною дією є виявлення майна боржника, яка, по-перше, визначить подальші можливості для повноцінного виконання судового рішення, а по-друге, дасть змогу визначити реальний майновий стан особи боржника з метою гарантування захисту його прав та виконання обов'язків, а також забезпечить права стягувача.

Аргументовано, що ключовою процедурою є й арешт майна боржника, тобто фактичне обмеження здатності майна та майнових прав бути об'єктом цивільного чи господарського обігу, а також виступати предметом у різних договірних відносинах. Встановлено, що необхідність арешту майна обумовлена тим, що, по-перше, боржник буде позбавлений можливості здійснити відчуження належного йому майна задля уникнення його продажу в інтересах стягувача; по-друге, значно збільшуються шанси щодо належного повідомлення боржника про відкрите щодо нього виконавче провадження, а отже й забезпечення прав боржника на оскарження дій державного виконавця щодо відкриття виконавчого провадження та накладення арешту на його майно; по-третє, стягувач отримує реальну можливість задовольнити свої законні вимоги в достатньо короткий час.

Встановлено, що важливість процедури опису майна витікає з таких причин: по-перше, під час опису відбувається фактичне встановлення якісних, кількісних характеристик майна та майнових прав, а також просторове місцезнаходження такого майна; по-друге, залучення додаткових осіб (свідків, понятих) при проведенні опису суттєво підвищують законність виконавчих дій та їх об'єктивність, створюючи належні умови для ефективної оцінки такого майна та його реалізації. Саме тому опис

майна вбачається важливим кроком, але разом із тим і процедурно складним, оскільки виконавець повинен максимально дотримуватися об'єктивності і законності для уникнення ситуації, коли треті особи подають до суду подання щодо вилучення тих чи інших речей з опису. Опис майна на стадії звернення стягнення на нього забезпечує принцип реальності виконання судових рішень та втілює в собі один із механізмів гарантії прав як стягувача, так і боржника.

Аналіз процедури вилучення майна боржника як заходу, направлено на створення передумов для його належного збереження у первісному стані та своєчасної реалізації у межах процедур виконавчого провадження, дає всі підстави стверджувати про таке. По-перше, важливим аспектом є досягнення спільної згоди стягувача, боржника та виконавця щодо вибору особи зберігача, що дасть змогу застерегти прояви корупції та зловживання. По-друге, при передачі речі на зберігання відбувається втрата боржником контролю над нею, а відповідальність за збереження цінності речі переходить на зберігача. По-третє, зберігач уповноважений на управління речами, переданими на зберігання з метою збереження ними тих властивостей та тієї цінності, що була визначена при описі.

Доведено, що сучасний порядок реалізації арештованого майна боржника є відносною новим, у зв'язку із чим ще досить рано говорити про його досконалість або безперспективність. Система реалізації майна боржника за допомогою електронних ресурсів на цей час повністю позбавлена корупційних ризиків та непрозорих й неконкурентних дій її учасників. Однак й до цього часу залишається проблемним питання належного оформлення результатів проведених торгів та можливість на підставі вказаних документів оформити право власності на придбаний об'єкт. Під час реалізації арештованого майна класичні правовідносини „покупець-продавець” трансформуються, зважаючи на примусовий характер такого продажу. У цьому випадку виконавці разом із організатором публічних торгів виступають як особи, що створюють передумови для здійснення такого продажу, проте в жодному випадку не набувають статусу продавця такого майна.

Дослідження правил звернення стягнення на різні види майна боржника дало змогу визначити вибірковість та детермінованість у підході законодавця до визначення особливостей такої процедури залежно від характеру та правового режиму майна. У зв'язку з цим було визначено специфіку звернення стягнення на різні види майна боржника.

Для запровадження теоретичних розробок запропоновано внесення змін до багатьох норм Закону України «Про виконавче провадження». Зокрема, враховуючи те, що законодавство про виконавче провадження недостатньо чітко детермінувало черговість звернення стягнення на майно та майнові права боржника, було запропоновано доповнити Закон України «Про виконавче провадження» ст. 48-1 такого змісту:

«Стаття 48-1. Черговість звернення стягнення на майно та майнові права боржника.

Стягнення за виконавчими документами на майно та предмети, що належать боржникові на праві власності або є його часткою у спільній власності, майнові права боржника повинно бути звернено у такій послідовності:

в першу чергу на грошові кошти в національній та іноземній валюті, цінні папери та інші грошово-матеріальні цінності, у тому числі кошти на рахунках і вкладах боржника у банках та інших фінансових установах;

в другу чергу на рухоме майно, що належить боржникові на праві власності;

в третю чергу на заробітну плату (заробіток), доходи, пенсію, стипендію боржника;

в четверту чергу на майнові права, що належать боржникові на праві власності;

в п'яту чергу на рухоме майно, що належить боржникові на праві спільної власності;

в шосту чергу на нерухоме майно, в тому числі те, що належить боржникові на праві спільної власності;

в сьому чергу на майно та майнові права боржника, що перебувають в інших осіб або належать боржникові від інших осіб».

Визначено, що для гарантування інвестицій і забезпечення економічного ефекту від їх застосування вбачається корисним зупиняти виконавче провадження на термін дії інвестиційного договору, і звернення стягнення на майно чи майнові права, які отримає боржник як сторона такого договору після його виконання. В цьому аспекті доцільним є доповнення ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження» п. 11 такого змісту:

«11) наявності у боржника зобов'язань майнового та немайнового характеру перед третіми особами за інвестиційним договором, розірвання чи зупинення дії якого суттєво порушуватиме інтереси третіх осіб та інших сторін такого договору, або на розірвання чи зупинення якого накладена заборона у судовому порядку, до закінчення строку дії такого договору, у разі відсутності іншого майна боржника, на яке може бути звернуто стягнення».

Слід сприймати як впровадження в законодавство гіпотезу, розвинуту автором, щодо необхідність розкриття нотаріусом нотаріальної таємниці на вимогу виконавця, коли останньому для виконання рішення потребується інформація про вчинення боржником нотаріальних дій щодо відчуження майна, передачу його в іпотеку чи відомості про наявність спадщини та кола спадкоємців, які подали заяву про прийняття спадщини з метою встановлення правонаступника боржника, який відповідатиме по його боргах у межах прийнятої спадщини, яка в 2016 році знайшла своє закріплення у ст. 8 Закону України «Про нотаріат».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Кравченко І. І. Проблеми звернення стягнення на однокімнатну квартиру боржника: виконавча та судова практика / І. І. Кравченко // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 210-214.

2. Кравченко І. І. Актуальні питання звернення стягнення на майно боржника як примусового заходу виконання рішення / І. І. Кравченко, А. В. Кравченко // Адвокат. – 2013. – № 10. – С. 40-44.

3. Кравченко І. І. Особливості звернення стягнення на однокімнатну квартиру боржника як примусовий захід виконання рішення у виконавчому процесі / І. І. Кравченко, А. В. Кравченко // Адвокат. – 2014. – № 2. – С. 45-48.

4. Кравченко І. І. Реалізація арештованого майна через електронні торги у виконавчому процесі України / І. І. Кравченко // Часопис Київського університету права. – 2015. – № 1. – С. 176-178.

5. Кравченко И. И. Обращение взыскания на имущество должника как принудительная мера исполнения решений / И. И. Кравченко // Цивилистическая процессуальная мысль: международный сборник научных статей. – 2014. – № 3. – С. 182-189.

6. Кравченко И. И. Особенности обращения взыскания на результаты интеллектуальной деятельности в исполнительном процессе: опыт Российской Федерации и возможность его применения в Украине / И. И. Кравченко // *Leges et Viata*. – 2014. – С. 81-85.

7. Кравченко И. И. Обращение взыскания на имущество должника как принудительная мера исполнения решения / И. И. Кравченко // Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у 21 столітті : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 15-16 листопада 2013 р.). – Львів, 2013. – С. 97-100.

8. Кравченко И. И. Обращение взыскания на дебиторскую задолженность в исполнительном процессе Украины / И. И. Кравченко // Проблеми та стан дотримання захисту прав людини в Україні : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 14-15 серпня 2015 р.). – Львів, 2015. – С. 31-34.

АНОТАЦІЯ

Зеленкова І.І. Процедура звернення стягнення на майно боржника у виконавчому процесі. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького, Івано-Франківськ, 2017.

У дисертації на підставі комплексного дослідження теоретичних і практичних проблем, пов'язаних із особливостями звернення стягнення на майно боржника у виконавчому процесі, запропоновано авторське визначення понять "заходи примусового виконання рішень", "звернення стягнення на майно боржника", розроблено положення, спрямовані на вдосконалення теорії виконавчого процесу про звернення стягнення на майно боржника і внесено пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства.

Запропоновано сформулювати прямі заходи примусового виконання рішення, заходи впливу на боржника з метою стимулювання його до виконання рішення, а також засоби забезпечення виконання рішення.

Проведено класифікацію правил звернення стягнення на майно боржника, розкрито сутність поняття "обмеження у праві розпорядження та (або) володіння чи користування арештованим майном".

Окремо в дисертації обґрунтовано випадки позбавлення боржника права володіти майном шляхом його вилучення та передачі на зберігання іншим особам, що одночасно означає унеможливлення права користування майном як самим боржником, так і членами його сім'ї.

Ключові слова: звернення стягнення на майно боржника, виконавчий процес, цивілістичний процес, правила звернення стягнення на майно боржника, складові звернення стягнення на майно боржника, звернення стягнення на окремі види майна боржника.

АННОТАЦІЯ

Зеленкова І.І. Процедура обращения взыскания на имущество должника в исполнительном процессе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Ивано-Франковский университет права имени Короля Даниила Галицкого, Ивано-Франковск, 2017.

В работе сделан акцент на том, что современное восприятие обращения взыскания на имущество должника во многом упрощено, что имеет место в научных исследованиях и в его регламентации в законодательстве. Этот фактор можно связывать с тем, что исполнительное производство лишь в последнее время стало привлекать к себе внимание ученых, а законотворческая деятельность в этой отрасли отличается фрагментарным внесением изменений в законодательство. В связи с тем, что появилось много жалоб на неисполнение решений, включая и жалобы в Европейский суд по правам человека, а также с общим реформированием правовой системы Украины, насущными стали исследования проблем в исполнительном производстве и способов их решения. Это и обусловило необходимость анализа именно обращения взыскания на имущество должника, поскольку именно так в принудительном порядке возвращаются принадлежащие взыскателю вещи, материально обеспечивается компенсация его прав и т.п.

В диссертации на основании комплексного исследования теоретических и практических проблем, связанных с особенностями обращения взыскания на имущество должника в исполнительном процессе, предложено авторское определение понятий "меры принудительного исполнения решений", "обращение взыскания на имущество должника", разработаны положения, направленные на совершенствование теории цивилистического, в частности исполнительного процесса об обращении взыскания на имущество должника и внесены предложения по совершенствованию отечественного законодательства.

Предложено сформировать прямые меры принудительного исполнения решения, меры воздействия на должника с целью стимулирования его к исполнению решения, а также способы обеспечения исполнения решения.

Проведена классификация правил обращения взыскания на имущество должника, раскрыта сущность понятия "ограничение в праве распоряжения и (или) владения или пользования арестованным имуществом".

Определены и способы взаимодействия исполнителей с государственными и негосударственными организациями, предприятиями и должностными лицами, которые должны помочь в розыске и выявлении имущества должника, упростить условия обращения на такое имущество взыскания.

Отдельно в диссертации обоснованы случаи лишения должника права владеть имуществом путем его изъятия и передачи на хранение другим лицам, что одновременно означает невозможность права пользования имуществом как самим должником, так и членами его семьи.

Много внимания уделено и формированию предложений по внедрению теоретических гипотез в конкретные нормы законодательства, в частности, Закона Украины «Об исполнительном производстве».

Ключевые слова: обращение взыскания на имущество должника, исполнительный процесс, цивилистический процесс, правила обращения взыскания на имущество должника, составляющие обращения взыскания на имущество должника, обращение взыскания на отдельные виды имущества должника.

SUMMARY

Zelenkova I.I. Procedure of the foreclosure on the debtor's property in the executive process. – On the rights of manuscript.

The thesis for the degree of candidate of legal sciences, specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; International Private Law. – Ivano-Frankivsk University of Law named after King Danylo Halytskyi, Ivano-Frankivsk, 2017.

In the dissertation, on the basis of a comprehensive study of theoretical and practical problems related to the peculiarities of enforcement proceedings against the property of the debtor in the executive process, an author's definitions of the concepts "measures of enforcement of decisions", "foreclosure on the debtor's property" were proposed, provisions were developing aimed at improving the theory of the civil process on the right of common property of spouses and proposals were madden to improve the domestic legislation.

The author suggested to form direct measures of compulsory execution of the decision, measures of influence on the debtor in order to stimulate him to execute the decision, as well as ways to ensure the implementation of the decision.

Classification of the rules of the foreclosure on the property of the debtor is carried out, the essence of the concept "restriction in the right to dispose of and (or) possession or use of the seized property" is disclosed.

Separately in the thesis cases of depriving the debtor of the right to own property through its seizure and transfer to storage for other persons are justified, which simultaneously means the impossibility of the right to use the property both by the debtor himself and his family members.

Keywords: recovery applications to the debtor's property, the executive process, the civil procedure, the rules of enforcement claims against the debtor's property, which constitute the enforcement appeals against the debtor's property, and the recovery applications for certain types of the debtor's property.